

ความคิดทางการเมืองของชนชั้นกลางไทย การเป็นประชาธิปไตย
และบททดลองเสนอวิกฤติเศรษฐกิจ 2540 ในฐานะที่เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ
Political Thoughts of Thai Middle Class, Democratization,
and the Proposition of 1997 Economic Crisis as a Critical Juncture

ธารินทร์ ตั้งสิทธิสมบุญ (Tarin Tangsittisomboon)¹

นรชิต จิรส์ทธรรม (Norachit Jirasatthum)²

¹นิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Graduate Student, Master of Arts in Political Economy Program, Chulalongkorn University

²ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำ คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย

Corresponding Author, Associate Professor, Ph.D., Lecturer, Faculty of Economics,
Chulalongkorn University

E-mail: Norachit.j@chula.ac.th

Received: 18 March 2025

Revised: 29 May 2025

Accepted: 5 June 2025

บทคัดย่อ

ทฤษฎีประชาธิปไตยกระแสหลักเสนอว่า ชนชั้นกลางเป็นพลังสำคัญที่ผลักดันสังคมสู่ประชาธิปไตย แต่กรณีของประเทศไทยกลับไม่เป็นเช่นนั้น บทความนี้ต้องการทำความเข้าใจว่า ทำไมระบอบการเมืองไทยไม่ได้พัฒนาเป็นประชาธิปไตยตามการเพิ่มขึ้นของจำนวนและบทบาทของชนชั้นกลาง กรอบคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองเรื่องโครงสร้างส่วนบนและล่างถูกนำมาใช้จัดระเบียบวรรณกรรม และวิเคราะห์ความคิดและบทบาททางการเมืองเกี่ยวกับประชาธิปไตยของชนชั้นกลาง ผลการศึกษาพบว่า โครงสร้างส่วนบนได้ยึดโยงกับการครองอำนาจนำเรื่องวาทกรรมคนดีของกลุ่มอนุรักษ์นิยม ซึ่งเป็นอุดมการณ์ที่ไม่สนับสนุนอำนาจแบบประชาธิปไตย และการวิเคราะห์โครงสร้างส่วนล่างพบว่า การเคลื่อนไหวต่อต้านประชาธิปไตยมีความสำเร็จระดับหนึ่ง เพราะสามารถผูกโยงผลประโยชน์ของกลุ่มทางการเมืองย่อยเข้าไว้ด้วยกัน บทความนี้วิจารณ์ว่า การศึกษาความคิดทางการเมืองของชนชั้นกลางยังประเมินต่ำไปถึงพลังของวิกฤติเศรษฐกิจ 2540 ที่อาจสันนิษฐานว่าเป็นจุดสำคัญที่ทำให้ชนชั้นกลางถอยห่างจากการเป็นประชาธิปไตย

คำสำคัญ: การเป็นประชาธิปไตย, ชนชั้นกลาง, จุดเปลี่ยนสำคัญ, วิฤติเศรษฐกิจ 2540

Abstract

Mainstream democratic theories argue that the middle class is a significant force influencing democratic society. But this is not the case for Thailand. This paper aims to make understanding the reason that Thai political regime has not developed into democracy despite the increasing number and role of the middle class. The political economy framework of superstructure and substructure was employed to organize the literature and analyze political thoughts and roles of the Thai middle class. The results revealed that the superstructure was linked to the hegemony of the “good-man” discourse promoted by conservative group, which did not support democratic power. Additionally, the analysis of the substructure showed that undemocratic movements achieved some success because they were able to align different interests among various sub-political groups. This paper critiques previous studies on middle-class political thoughts for underestimating the significance of the 1997 economic crisis, which may have been hypothesized as a critical juncture shifting the middle class away from democratization.

Keywords: democratization, middle class, critical juncture, 1997 economic crisis

บทนำ

ประชาธิปไตยเป็นรูปแบบการปกครองที่ผู้คนในสังคมร่วมสมัยให้ความสำคัญ ประวัติศาสตร์ของประชาธิปไตยย้อนไปได้ถึงยุคนครรัฐของกรีกโบราณในช่วง 5 ศตวรรษก่อนคริสตกาล ด้วยพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตยเกิดในหลายสังคมและต่างเวลา มโนทัศน์เกี่ยวกับความเป็นประชาธิปไตยจึงมีความผันแปร ทำให้เผชิญกับปัญหาในเชิงความหมาย เช่น การกล่าวอ้างความเป็นประชาธิปไตยในสังคมเผด็จการ ตั้งแต่ประชาธิปไตยแบบไม่เสรี สู่ประชาธิปไตยแบบปรีชาหาหรือ หรือประชาธิปไตยแบบรัฐสภา ตลอดจนไปถึงประชาธิปไตยแบบอำนาจนิยม อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา แนวคิดเสรีนิยมประชาธิปไตยได้กลายเป็นเป้าหมายที่หลายคนต้องการจะไปให้ถึง ซึ่งมีเพียง 12 ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย แต่พอสิ้นสุดสงครามเย็น จำนวนของประเทศที่เป็นประชาธิปไตยได้เพิ่มขึ้นจนถึงหลักร้อย (ประจักษ์ ก้องกีรติ, 2558, หน้า 35) จนกระทั่งฟรานซิส ฟูกูยามา นักรัฐศาสตร์ชื่อดังของ

ยุคสมัย ได้ออกมาประกาศว่า ประวัติศาสตร์ได้ดำเนินมาถึงจุดจบแล้ว เสรีนิยมประชาธิปไตยเป็นเพียงการปกครองแบบเดียวที่หลงเหลืออยู่ (Fukuyama, 2012) การต่อสู้เพื่อสิทธิและเสรีภาพที่เริ่มขึ้นช่วงทศวรรษที่ 1950 ได้มาถึงชัยชนะในช่วงเปลี่ยนผ่านศตวรรษ คำกล่าวอ้างของเขาได้กลายหนึ่งในประกาศสำคัญในระดับโลกอย่างไม่ต้องสงสัย

เมื่อระบอบการปกครองไม่ได้แยกขาดจากระบบเศรษฐกิจ ดังนั้น คำอธิบายเรื่องความเป็นประชาธิปไตยจึงไม่ได้ผูกขาดเฉพาะนักรัฐศาสตร์เท่านั้น นักเศรษฐศาสตร์มักอธิบายสาเหตุการได้มาซึ่งสังคมประชาธิปไตยด้วยความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรทางเศรษฐกิจและทางการเมือง นักเศรษฐศาสตร์จำนวนหนึ่งสนใจผลลัพธ์ของประชาธิปไตยต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เพราะคิดว่าประเทศที่เป็นประชาธิปไตยย่อมมีธรรมาภิบาลที่ดี ส่งผลต่อเสถียรภาพในการลงทุน ในงานของ Barro (1996) ใช้แบบจำลองการขยายตัวทางเศรษฐกิจ (Growth Model) ทำการวิเคราะห์ Panel Data จากข้อมูลกว่า 100 ประเทศ โดยใช้ตัวแปรต้นเป็นเสรีภาพทางการเมือง เพื่อดูผลกระทบต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจระหว่างปี ค.ศ. 1960 - 1990 พบว่าประชาธิปไตยมีความสัมพันธ์เป็นบวกกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจเมื่อควบคุมตัวแปรอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาในช่วงต่อมาของ Plümpner and Martin (2003) ที่ได้ศึกษาในลักษณะเดียวกันจากข้อมูล 87 ประเทศ ช่วงปี ค.ศ. 1975 - 1997 โดยพบว่า ความสัมพันธ์ของระดับความเป็นประชาธิปไตยกับการขยายตัวของรายได้ต่อหัวมีความสัมพันธ์เป็นรูปตัวยูแบบกลับหัว (inverted U-shape) และพวกเขาพบอีกว่า การใช้จ่ายของรัฐบาลมีผลต่อการขยายตัวเศรษฐกิจสูงกว่าประเทศที่มีระดับประชาธิปไตยต่ำ นอกจากนี้ งานวิจัยล่าสุดของนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบล Acemoglu et al. (2019) ได้ยืนยันข้อถกเถียงดังกล่าวด้วยการศึกษาข้อมูล 184 ประเทศระหว่างปี ค.ศ. 1960 - 2010 โดยเน้นกลุ่มประเทศที่มี การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองระหว่างประชาธิปไตยและเผด็จการเพื่อตอบโจทย์สำคัญว่า เศรษฐกิจของประเทศเหล่านั้นจะเป็นอย่างไร หากอยู่ในระบอบประชาธิปไตยเปรียบเทียบกับระบอบเผด็จการ? พวกเขาได้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็นประเทศสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่กำลังเปลี่ยนผ่านบนเส้นทางประชาธิปไตย และกลุ่มที่เดินถอยหลังกลับสู่ระบอบเผด็จการ โดยติดตามเส้นทางการเติบโตทางเศรษฐกิจของสองกลุ่มนี้อย่างใกล้ชิด ข้อค้นพบหนึ่งที่สำคัญของงานนี้คือการเปลี่ยนผ่านสู่ระบอบประชาธิปไตยไม่ได้เกิดขึ้นแบบสุ่ม เนื่องจากเกิดเมื่อประเทศเผชิญภาวะวิกฤติเศรษฐกิจอย่างรุนแรง จึงไม่น่าแปลกใจที่หลังเปลี่ยนผ่านสู่ระบอบประชาธิปไตย การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศเหล่านั้นจึงค่อนข้างช้า โดย 5 หรือ 6 ปีแรกประเทศที่เปลี่ยนผ่านสู่ระบอบประชาธิปไตยจะมีการพัฒนาทางเศรษฐกิจไม่ต่างจากประเทศภายใต้ระบอบเผด็จการ แต่หากผ่านไป 10 ถึง 15 ปี ประเทศเหล่านั้นจะร่ำรวยกว่าประเทศภายใต้ระบอบเผด็จการเล็กน้อย แต่หากผ่านไป 25 ปี ประเทศประชาธิปไตยจะร่ำรวยกว่าประเทศที่อยู่ใต้เงื้อมมือของผู้เผด็จการถึง 20 เปอร์เซ็นต์ ข้อสรุปนี้ชี้ให้เห็นถึงการให้คุณค่าแก่การเมืองแบบประชาธิปไตยที่ทุกคนอยากจะไปให้ถึง

ในทางกลับกัน การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเองก็สามารถบ่มเพาะหน่อเนื้อของการเมืองในระบอบประชาธิปไตยได้ ในงานของ Lipset (1960) ที่ได้ศึกษาความสัมพันธ์ดังกล่าวในลักษณะของสังคม

วิทยาการเมือง โดยมีข้อถกเถียงว่า การเพิ่มขึ้นของรายได้ต่อหัวส่งผลให้เกิดการขยายตัวของชนชั้นกลาง และ จะส่งผลต่อการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ประชาธิปไตย เพราะชนชั้นกลางเกิดมาพร้อมกับการที่เศรษฐกิจขยายตัว พวกเขาได้รับการอบรมทางการเมืองในระบบการศึกษา พวกเขารู้สึกถึงผลประโยชน์ทางชนชั้นที่แนบมากับ อำนาจอรัฐ พวกเขาต้องระบอบราชการที่มีประสิทธิภาพ พวกเขาต้องการนโยบายที่คุ้มครองผลประโยชน์และ ลดความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ กระบวนการคิดแบบเป็นเหตุเป็นผลและเป็นวิทยาศาสตร์ผ่านการศึกษาของ ชนชั้นกลางจึงได้ส่งผลเชิงบวกต่อการพัฒนาประชาธิปไตย นอกจากนี้ชนชั้นกลางยังทำหน้าที่เป็นกั้นชน ระหว่างชนชั้นล่างและชนชั้นสูง โดยการให้ความหวังแก่ชนชั้นล่างว่า สามารถยกระดับคุณภาพชีวิตและ รายได้ได้ผ่านการงานหนัก การทำงานสอดคล้องประสานกันระหว่างประชาธิปไตยในระบบทุนนิยมจะเป็น ทางเลือกอื่นที่ทำให้ชีวิตดีขึ้นได้ โดยไม่ต้องจับอาวุธขึ้นสู้ ยึดอำนาจอรัฐ ก่อการปฏิวัติทางชนชั้นและเปลี่ยนแปลง ประเทศเข้าสู่ระบอบคอมมิวนิสต์ เห็นได้ว่า บทบาทของชนชั้นจึงมองข้ามไม่ได้ในการเปลี่ยนผ่านสู่ ประชาธิปไตย Moore (1966) เป็นอีกผลงานที่แสดงถึงเงื่อนไขความสัมพันธ์ทางสังคมของชนชั้นที่กำหนด รูปร่างของระบบการปกครอง การเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตยได้วางอยู่บนเงื่อนไขสำคัญ ได้แก่ เจ้าที่ดินต้องมี บทบาทลดลง (หรือถูกรื้อถอนทำลาย) ชนชั้นกระฎุมพีการพัฒนาต่อเนื่องและเป็นอิสระจากการครอบงำของ ชนชั้นปกครอง และมีชนชั้นกรรมาชีพจำนวนมากที่พร้อมเป็นกำลังแรงงาน หากการปฏิวัติอุตสาหกรรมของ สังคมเกิดขึ้นโดยพ้องกับเงื่อนไขทั้งสามย่อมไปสู่สังคมประชาธิปไตยที่มีชนชั้นกลางจัดตั้งระบบการปกครอง แต่ถ้ามามีการบิดพลิ้วในบางเงื่อนไขก็จะทำให้การเข้าสู่สมัยใหม่ของสังคมอยู่บนเส้นทางอื่น เช่น การปฏิวัติโดย ชนชั้นไปสู่ระบบฟาสซิสต์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แนวคิดที่กล่าวมายังไม่สามารถอธิบายการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยได้ หมด โดยเฉพาะในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ละตินอเมริกา และจีน ในช่วงทศวรรษที่ 1990 ประเทศเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงระบบอำนาจนิยมที่มาพร้อมกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น ในกรณีของจีน ชนชั้น กลางได้เติบโตมาพร้อมกับการช่วยเหลือของรัฐในการพัฒนาบริษัทและกิจการอุตสาหกรรมภายใน ชนชั้นกลางจีนจึงสนับสนุนเผด็จการมากกว่าจะเข้าข้างประชาธิปไตยที่ทำให้เกิดการกระจายรายได้ (So & Xianjia, 2012) ในส่วนของประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นับตั้งแต่การผนวกตัวเองเข้าสู่ระบบทุนนิยมโลก ในช่วงการล่าอาณานิคมจนถึงปัจจุบัน ทุกชาติเปลี่ยนผ่านจากยุคสมัยอาณานิคมเข้าสู่เส้นทาง ประชาธิปไตยเป็นส่วนใหญ่ แต่ไม่มีทีใดเลยที่เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง เพราะทุกประเทศล้วนปรับแต่ง และผสมระบอบประชาธิปไตยให้เข้ากับเผด็จการอำนาจนิยมไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง สิงคโปร์หากหน้าที่มีสถาบัน ทางการเมืองและบริษัทต่าง ๆ จากผู้คนหลากหลายเชื้อชาติ แต่แท้จริงแล้วมีรัฐบาลแบบพรรคการเมืองเดี่ยว กุมอำนาจเบ็ดเสร็จ มาเลเซียก็มีพรรคใหญ่ที่ผูกขาดและแบ่งแยกชาวจีนกับชาวมลายูออกจากกัน บรูไน ใช้ระบอบกษัตริย์และมีชนชั้นกลางที่ไม่เข้มแข็ง ฟิลิปปินส์เปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยที่ขับเคลื่อน โดยประชานิยม และลงเอยด้วยการเกิดเผด็จการท้ายที่สุด (Sidel, 2008) อาจมีกรณียกเว้นแค่อินโดนีเซียที่

ตัดสินใจให้ระบบประชาธิปไตยในฐานะกลไกที่ใช้ในการจัดการกับความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ได้ดีที่สุด เนื่องด้วยลักษณะจำเพาะของประเทศอินโดนีเซียเองที่ความหลากหลายของกลุ่มชนค่อนข้างมาก

เมื่อหันกลับมามองประเทศไทย พบว่า การเปลี่ยนไปสู่ประชาธิปไตยมีความไม่ต่อเนื่อง ซึ่งไม่สอดคล้องกับการขยายตัวของชนชั้นกลางที่เชื่อว่า เป็นพลังแห่งประชาธิปไตย ประเทศไทยตั้งแต่จัดตั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในปี พ.ศ. 2504 ได้เกิดการส่งเสริมการลงทุนและลดบทบาทของรัฐวิสาหกิจที่ชัดเจน ทำให้ภาคเอกชนเติบโต แรงงานรับเงินเดือนเพิ่มจำนวนจาก 1.63 ล้านคนในปี พ.ศ. 2503 เป็น 2.6 ล้านคนในปี พ.ศ. 2513 อ้างอิงจาก ณรงค์ เพชรประเสริฐ (2548) โครงสร้างทางชนชั้นและอาชีพได้มีการเปลี่ยนแปลง ข้อมูลในตารางที่ 1 แสดงว่า อาชีพของชนชั้นกลาง ได้แก่ ผู้บริหารและพนักงานประเภทต่าง ๆ มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมาก ซึ่งการเพิ่มขึ้นนี้สอดคล้องกับการขยายตัวของสถาบันการศึกษาเพื่อรองรับตลาดแรงงานที่ใหญ่ขึ้นและหลากหลายตามการพัฒนาเศรษฐกิจ

ตารางที่ 1 จำนวนการจ้างงานในอาชีพต่าง ๆ ระหว่างปี พ.ศ. 2510 และ 2513 (หน่วย: คน)

อาชีพ	พ.ศ. 2503	พ.ศ. 2513
ผู้บริหารและผู้จัดการ	13,600	232,300
พนักงานขาย	52,100	107,000
พนักงานบริหาร	166,900	297,000
ลูกจ้างวิชาชีพต่าง ๆ	158,200	262,000

ต่อมาในช่วง พุทธศักราชที่ 2530 การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดดได้ก่อให้เกิดชนชั้นกลางจำนวนหนึ่งในบริเวณเขตกรุงเทพมหานครและตัวเมืองในต่างจังหวัด การบริหารประเทศในยุคของรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ สืบต่อมาในยุคของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ อยู่ในยุคที่เศรษฐกิจเติบโตอย่างต่อเนื่อง โดยในรัฐบาลพลเอกเปรมได้ดำเนินนโยบายการเงินที่เอื้อต่อยุทธศาสตร์พัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกอันเป็นการเปลี่ยนหมุดหมายในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 รวมถึงข้อตกลงพลาซ่า (Plaza Accord) ที่ทำให้ประเทศไทยได้กลายเป็นฐานการลงทุนของกลุ่มบริษัทจากญี่ปุ่น (ภุริ พวงศ์เจริญ, 2563, หน้า 479-485) นอกจากนี้ยังมีการขยายฐานทางการเมืองของภาคเอกชนให้เข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจในด้านนโยบายสาธารณะผ่านคณะกรรมการร่วมระหว่างภาครัฐและเอกชน (กรอ.) ทั้งในระดับส่วนกลางและภูมิภาค อันเป็นอีกหนึ่งสัญญาณการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชนชั้นกลางที่เพิ่มขึ้น ในขณะที่รัฐบาลของพลเอกชาติชายได้ดำเนินนโยบายสำคัญ เช่น การเปลี่ยนสนามการรบให้เป็นสนามการค้า การปฏิรูประบบประกันสังคม ขยายโครงการอีสเทิร์นซีบอร์ด หรือการดึงภาคเอกชนที่มีศักยภาพในการแข่งขันเข้ามาเป็นหนึ่งในโครงสร้างฐานคมนาคมเพื่อรองรับการมายุคคอมพิวเตอร์และ

ดาวเทียม (ภุริ พวงศ์เจริญ, 2563, หน้า 500-501) ผลคือ เศรษฐกิจได้เติบโตอย่างต่อเนื่องในอัตราร้อยละ 10 ต่อปีในช่วง พ.ศ. 2531 - 2536 ในขณะที่ตัวเลขชนชั้นกลางของไทยในปี พ.ศ. 2523 - 2524 นั้นประเทศไทยเป็นอันดับ 4 ของอาเซียน เป็นรองแค่สิงคโปร์ มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ ซึ่งพอล่วงเข้าปี พ.ศ. 2529 ประเทศไทยก็ได้แซงหน้าฟิลิปปินส์ไป โดยเราสามารถสังเกตจากตัวเลขของผู้ถือครองมือถือ รถยนต์ และโทรทัศน์ที่เพิ่มขึ้น

ชนชั้นกลางในประเทศมีจำนวนมากขึ้น และได้เข้าไปมีบทบาทด้านการเมืองด้วย พลังของชนชั้นกลางปะทุออกมาเป็นความหวังสำหรับการพัฒนาประชาธิปไตยในประเทศไทยในช่วงเหตุการณ์พฤษภาทมิฬในปี พ.ศ. 2535 อันชนานนามกันว่าเป็นมือบมือถือ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2536, หน้า 61-19) จากการสำรวจของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย โดยสุ่มตัวอย่างผู้ที่มาชุมนุมประท้วงที่สนามหลวงในคืนวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2535 จำนวน 2,000 คน พบว่า ผู้มาชุมนุมส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาจากชนชั้นกลาง ประกอบด้วยผู้ที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี 52% และสูงกว่าปริญญาตรี 14.5% นอกจากนี้จำนวน 4 ใน 5 ของ กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยลูกจ้างในภาคเอกชน ข้าราชการ และเจ้าของธุรกิจ ส่วนที่เหลือเป็นคณงานและชาวสลัม 10.2% เป็นนักศึกษา 8.4% ในส่วนของรายได้ 14.1% มีรายได้น้อยกว่า 5,000 บาทต่อเดือน 28.5% มีรายได้ 5,000 - 9,000 บาทต่อเดือน 45.5% เป็นผู้ที่มีรายได้ 10,000 - 50,000 บาทต่อเดือน และ 6.2% มีรายได้มากกว่า 50,000 บาทต่อเดือน กล่าวได้ว่า ผู้ร่วมชุมนุมเป็นกลุ่มคณงานคอปกขาวที่มีการศึกษาและฐานะดี (สังคิต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2536)

การมีส่วนร่วมทางการเมืองของชนชั้นกลางที่กล่าวมาอาจพิสูจน์ทฤษฎีที่ว่า ชนชั้นกลางเป็นเงื่อนไขในการพัฒนาประชาธิปไตย นับแต่นั้นมา นักรัฐศาสตร์และนักเศรษฐศาสตร์การเมืองได้เข้าใจว่าการรัฐประหารในสังคมไทยได้สิ้นสุดลงแล้ว ทฤษฎีการพัฒนาประชาธิปไตยโดยการมีส่วนร่วมของชนชั้นกลางได้รับการทดสอบ สอดคล้องกับคำพยากรณ์ของฟรานซิส ฟูกยามา เรื่องจุดจบของประวัติศาสตร์ โดยมีประเทศไทยเป็นอีกกรณีศึกษา ณ เวลานั้นราวกับว่า การเมืองไทยเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ที่ชนชั้นกลางสนับสนุนระบอบประชาธิปไตย และจะไม่มีการรัฐประหารโดยสถาบันทหารอีก

อย่างไรก็ตาม การเกิดรัฐประหารอีกครั้งในนามของคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเมื่อปี พ.ศ. 2549 และตามด้วยการรัฐประหารโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ เมื่อปี พ.ศ. 2557 ทำให้ความหวังด้านการพัฒนาประชาธิปไตยริบหรี่ เพราะนอกจากเป็นการหักล้างทฤษฎีการพัฒนาประชาธิปไตยโดยชนชั้นกลางแล้ว มวลชนผู้เป็นพลังในการสนับสนุนการทำรัฐประหารกลับเป็นกลุ่มคนเดียวกันกับผู้เคยได้มีส่วนร่วมในการเรียกร้องประชาธิปไตยในเหตุการณ์มือบมือถือ และบางส่วนอาจกระทั่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์เดือนตุลาเสียด้วยซ้ำ ดังที่ พิทยา ว่องสกุล (2551) กล่าวว่า ลักษณะสำคัญของการจัดตั้งพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย คือ การรวมตัวกันของพลังชนชั้นกลางและคนกรุงที่ตื่นตัวทางการเมืองมากกว่า

ประชาชนที่มาจากต่างจังหวัด ซึ่งชนชั้นกลางที่พิพาทกล่าวถึงนี้เป็นกลุ่มคนที่เป็นมั่งคั่งของประเทศในด้านต่าง ๆ อันได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ ผู้นำองค์กรพัฒนาเอกชน และผู้นำภาคประชาชนฝ่ายก้าวหน้า นอกจากนี้ ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2550) ยังได้วิเคราะห์ว่า ชนชั้นกลางที่ประกอบเข้าด้วยกันระหว่างกลุ่มศักดินา กองทัพ และชนชั้นกลางในเมือง ได้แก่ นักวิชาการ ผู้นำสังคม คนทำงานสื่อ และในองค์กรพัฒนาเอกชน มีบทบาทสำคัญในการกำหนดเนื้อหาหลักของการอภิปรายทางการเมืองในการขับไล่ พ.ต.ท. ทักษิณ ซึ่งนำมาสู่การรัฐประหารและวิกฤติทางการเมือง

ในขณะที่การรัฐประหารในปี พ.ศ. 2557 โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ กลุ่มต่อต้านทักษิณได้มีการยกระดับการชุมนุมจากกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยมาเป็นกลุ่มคณะกรรมกรประชาชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงปฏิรูปประเทศไทย ให้เป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (กปปส.) โดยหากพิจารณาจากลักษณะอาชีพและที่อยู่อาศัย พบว่า ผู้เข้าร่วมชุมนุมที่เป็นพนักงานเอกชนและข้าราชการที่ทำงานอยู่ในกรุงเทพมหานครมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ มีลักษณะการดำเนินชีวิตแบบคนชั้นกลางระดับบนและมีลักษณะที่เติบโตและถูกหล่อหลอมด้วยอัตลักษณ์ภายใต้ระบบที่ไม่ใช่ประชาธิปไตย ที่สำคัญคือระบบดังกล่าวมีความเชื่อมโยงอย่างมากกับสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือมองตนเองว่าเป็น “มวชนใต้ร่มพระบารมี” ที่คุ้นเคยกับพระมหากษัตริย์อันเป็นเสาหลักของบ้านเมืองมากกว่ากระบวนการตามระบอบประชาธิปไตย

คงปฏิเสธไม่ได้ว่า ช่วง พ.ศ. 2549 - 2557 เป็นทศวรรษที่สูญหายของประชาธิปไตยในประเทศไทย เพราะทหารและกองทัพได้ทำการรัฐประหารอีกครั้งหลังจากช่วงที่ผู้คนคิดว่า จะไม่มีอีกแล้วในช่วงพฤษภาทมิฬ การกลับมาอีกครั้งของอุปสรรคแห่งประชาธิปไตยนี้อาจวิเคราะห์ได้ว่า มาจากการที่ชนชั้นกลางรุ่นเก่าที่เติบโตมาในช่วงของรัฐบาลพลเอกชาติชาย มีความหวาดเกรงชนชั้นกลางใหม่ในยุคของทักษิณ ที่จะทำให้ระบอบการปกครองถูกพัฒนาไม่เป็นไปตามอุดมคติที่ตนต้องการ จึงเรียกร้องกองทัพให้ออกมาแทรกแซงผลของการเลือกตั้ง ในขณะที่เดียวกันความหมายของประชาธิปไตยเองก็ได้แตกออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือทางฝั่งของคนเสื้อเหลืองนิยามประชาธิปไตยผ่านการตรวจสอบและถ่วงดุล ซึ่งถูกจัดได้ว่าเป็นพวกเสรีนิยมไม่ประชาธิปไตย (Undemocratic Liberalism) ในขณะที่ทางฝั่งเสื้อแดงมองประชาธิปไตยผ่านการเมืองในระบบผู้แทน ซึ่งจัดได้ว่าเป็นประชาธิปไตยไม่เสรีนิยม (Illiberal Democracy) (Norton, 2012)

การแบ่งขั้วระหว่างชนชั้นกลางต่างสีที่เกิดขึ้นในไทย กล่าวได้ว่า สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาประชาธิปไตยกระแสรองเรื่อง “Contingent Democrats” ของ Bellin (2000) ที่เสนอว่า ชนชั้นกลางในประเทศกำลังพัฒนาไม่ได้สนับสนุนระบอบประชาธิปไตยเสมอไป แรงผลักดันไปสู่ประชาธิปไตยเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อการพัฒนานั้นส่งผลดีต่อผลประโยชน์ทางธุรกิจของตน หรืออีกนัยหนึ่งคือ นายทุนในประเทศกำลังพัฒนาอาจสามารถเป็นผู้สนับสนุนประชาธิปไตยตามแนวทางของ “เงื่อนไข” (Contingent Approach) เพราะพวกเขาต้องการปกป้องผลประโยชน์ส่วนตนอย่างถาวร เห็นได้ว่า คำอธิบายนี้ดูมีเหตุมีผลเมื่อพิจารณาการเมืองไทย นั่นเพราะว่า ชนชั้นกลางเก่าที่เป็นฐานเสียงกลุ่มคนเสื้อเหลืองได้รับอานิสงส์จากการพัฒนา

เศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดดในช่วงก่อนวิกฤติ พ.ศ. 2540 แต่พวกเขาเสียประโยชน์ด้านเศรษฐกิจและพื้นที่ทางการเมืองหลังจากนั้น (ธรรมาพิชิต และชานนทร์ เตชะสวณัฏฐ์, 2560)^{*} ฉะนั้น การสำรวจแนวคิดทางการเมืองของชนชั้นกลางไทยว่า มีแรงสนับสนุน หรือสวนทางกับประชาธิปไตยภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมที่ผ่านมาจึงเป็นศูนย์กลางความสนใจของบทความนี้ โดยมุ่งหวังว่าอาจนำไปสู่การค้นหาคำตอบเป็นไปได้อื่น ๆ ในการอธิบายความคิดทางการเมืองของชนชั้นกลางไทย

วัตถุประสงค์การศึกษา

เพื่อจัดระเบียบและประมวลความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดทางการเมืองของชนชั้นกลางไทยในบริบทที่มีความผันผวนในการจัดตั้งประชาธิปไตย

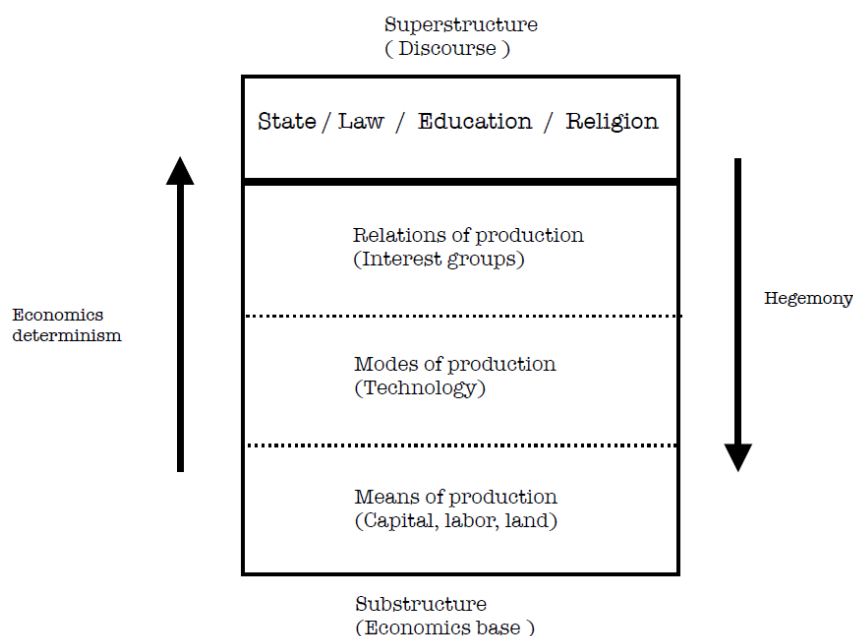
กรอบแนวคิดในการวิจัย

เนื่องจากแกนหลักในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องชนชั้น โดยเจาะจงไปที่ความคิดและบทบาทของชนชั้นกลางที่มีต่อพัฒนาการของระบอบประชาธิปไตย บทความนี้จะได้ประยุกต์กรอบคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองเรื่องรูปแบบทางสังคม (Social Formation) แบบมาร์กซ์มาใช้ รูปแบบทางสังคมประกอบด้วยความสัมพันธ์ของชนชั้นในวิธีการผลิต ซึ่งเป็นตัวกำหนดโครงสร้างส่วนบน (Superstructure) ได้แก่ ความคิดของสังคม อุดมการณ์ การปกครอง ฯลฯ หรือเป็นไปตามแนวคิดเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด (Economic Determinism) และในทางกลับกัน โครงสร้างส่วนบนมีความสามารถคงไว้ซึ่งความสัมพันธ์ทางการผลิตในโครงสร้างส่วนล่าง (Substructure) อยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง

ความคิดแบบมาร์กซิสต์ต้นฉบับมีแนวโน้มมองชนชั้นแยกขาดด้วยการถือครองปัจจัยการผลิต อย่างไรก็ตาม บทความนี้ได้ปรับกรอบแนวคิดให้เข้ากับมุมมองวิจัย เนื่องจากมีจุดเน้นที่ชนชั้นกลางที่มีคุณลักษณะหลากหลาย ชนชั้นกลางประกอบด้วยว่านายทุนขนาดเล็ก และ/หรือ คนทำงานคอปกขาวในอาชีพต่าง ๆ ดังนั้น บทบาทของชนชั้นกลางในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสังคม จึงเคลื่อนไหวอยู่ระหว่างส่วนฐานเศรษฐกิจและโครงสร้างส่วนบน กล่าวคือ อาจมีทั้งกลุ่มที่ความคิดเอนเอียงสนับสนุนระบบเข้าใกล้ นายทุนและชนชั้นนำไปเพื่อผลิตซ้ำอุดมการณ์ของโครงสร้างส่วนบน ซึ่งอาจเป็นผลพวงจากการเห็นความดีงามของอุดมการณ์รัฐ หรือการถูกครอบงำโดยวาทกรรมที่ผลิตโดยรัฐและชนชั้นนำทางการเมือง

^{*} คณะผู้วิจัยใช้ข้อมูลจากโครงการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือนไทย (SES) มาทำมานิยามชนชั้นกลางด้วยแนวทางแบบประจักษ์นิยม (Empiricism) โดยการตัดสัดส่วนคนจนและคนรวยออก จากนั้นจึงใช้เทคนิคทางสถิติที่เรียกว่า K-mean Clustering ในการคัดแยกชนชั้นกลางตอนบนออกจากชนชั้นกลางตอนล่าง ซึ่งพบว่า อัตราการเพิ่มขึ้นของรายได้ของชนชั้นกลางตอนบนลดลงในช่วงวิกฤตการณ์ 2540

แต่อีกส่วนอาจเอนเอียงไปทางจิตสำนึกของชนชั้นแรงงานที่เข้าใกล้ฐานเศรษฐกิจหรือโครงสร้างส่วนล่างที่เอื้อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดในเชิงปฏิบัติ (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดเรื่องรูปแบบทางสังคม
(ปรับจาก กาญจนา แก้วเทพ, 2551, หน้า 6)

ดังนั้น บทความนี้จึงวางกรอบการศึกษาไปที่องค์ประกอบสำคัญ คือ โครงสร้างส่วนบนและล่าง และการที่โครงสร้างทั้งสองมีความเกี่ยวข้องกับชนชั้นกลางทั้งเรื่องความคิดและการเคลื่อนไหวทางการเมือง โดยการศึกษาโครงสร้างส่วนบนเกี่ยวกับการกระบวนกรครอบงำชนชั้นกลางด้วยอุดมการณ์ของฝ่ายปกครองและการต่อสู้เพื่อช่วงชิงความหมายของประชาธิปไตยและวาทกรรมที่เกี่ยวข้องของชนชั้นกลางต่อกลุ่มอำนาจนำ ส่วนด้านการศึกษาโครงสร้างส่วนล่าง เน้นที่การวิเคราะห์สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่เอื้อต่อการเกิดสำนึกทางการเมืองและประชาธิปไตยในแบบต่าง ๆ ของชนชั้นกลาง กล่าวได้ว่าแนวคิดโครงสร้างส่วนบนและล่างเป็นเครื่องมือช่วยจัดระเบียบ ทำให้การสำรวจความคิดชนชั้นกลางเป็นระบบและสามารถประมวลผลหาข้อวางที่อาจนำไปสู่การทำความเข้าใจความคิดทางการเมืองของชนชั้นกลางไทยในแบบอื่น ๆ ได้

ผู้วิจัยยอมรับว่า การปรับใช้แนวคิดรูปแบบทางสังคมย่อมเกิดข้อถกเถียงได้ เพราะดูเหมือนว่าเป็นการปรับใช้แนวคิดโครงสร้างส่วนบนและล่างที่แยกขาดออกจากกัน อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ไม่มีเจตนาดังกล่าว ผู้วิจัยตระหนักถึงบทบาทของโครงสร้างส่วนบนและล่างที่ล้วนมีส่วนในการธำรงรูปแบบ

ทางสังคมหลัก (ณ ช่วงเวลาหนึ่งในประวัติศาสตร์ หากวิถีการผลิตไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป) นอกจากนี้ ผู้วิจัยก็รับรู้ถึงการศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างส่วนบนและล่างที่ต่อยอดจากแนวทางมาร์กซิสต์ต้นฉบับเพื่ออธิบายปรากฏการณ์หลังจากช่วงเวลาของมาร์กซ์ ดังเช่นการวิเคราะห์โครงสร้างส่วนบนเรื่องกลไกการทำงานของอุดมการณ์และการผลิตซ้ำระบบของใน Ideology and Ideological State Apparatuses ของ Althusser (2014 [1995]) หรือการศึกษาอำนาจนำ (Hegemony) ตามแนวทางของ Gramsci (Schwarzmantel, 2015) และการวิเคราะห์โครงสร้างส่วนล่างที่มองบทบาท จำนวน และจิตสำนึกของชนชั้นกลางในงานของ Moore (1966) และ Lipset (1960)¹ ที่ได้อ้างอิงไปแล้ว ทั้งหมดที่กล่าวมาเพื่อต้องการชี้แจงว่า การนำแนวคิดโครงสร้างส่วนบนและล่างไปใช้ในแบบของการจัดหมวดคำทางวิชาการแยกกัน (Separated Terminology) ก็เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นสามารถจัดระเบียบการศึกษาวรรณกรรมให้มีความชัดเจน และช่วยลดความซับซ้อนในการทำความเข้าใจ โดยไม่เทน้ำหนักไปทางโครงสร้างส่วนบนหรือล่างเกินไป เหมือนกับทฤษฎีหลังมาร์กซ์ที่มีการต่อยอดบางส่วนเพิ่มขึ้น และไม่ได้มีเจตนาแปลงความหมายเรื่องโครงสร้างทางสังคมตามทฤษฎีมาร์กซิสต์ให้เปลี่ยนไป

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือ บทความในวารสารวิชาการ วิทยานิพนธ์ และงานวิจัย การคัดเลือกเอกสารประกอบไปด้วยเกณฑ์ ได้แก่ (1) ความตรงของหัวข้อ โดยผู้วิจัยค้นหา (Browse) เอกสารโดยใช้คำสำคัญ (ชนชั้นกลาง ประชาธิปไตย ความคิดทางการเมือง ฯลฯ) และพิจารณาบทคัดย่อและเนื้อหาของเอกสารว่า ตรงตามประเด็นการวิจัยหรือไม่ หากมีความตรงก็คัดเลือกเก็บไว้ (2) ความเชี่ยวชาญของผู้เขียนเอกสาร ผู้วิจัยค้นคว้าโดยไล่ชื่อผู้เชี่ยวชาญและมีชื่อเสียงในระดับชาติหรือนานาชาติในเรื่องการวิเคราะห์ประชาธิปไตยและชนชั้นกลาง จากนั้นพิจารณาบทคัดย่อและเนื้อหา หากตรงกับประเด็นการวิจัย ก็ทำการคัดเลือกเก็บไว้ (3) ความน่าเชื่อถือทางวิชาการ ผู้วิจัยตรวจสอบเอกสารที่คัดเลือกมาว่ามีมาตรฐานหรือไม่ โดยพิจารณาว่าเอกสารดังกล่าว ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารชั้นนำหรือไม่ (หากเป็นบทความในวารสารวิชาการ) ตีพิมพ์กับสำนักพิมพ์มีชื่อเสียงหรือไม่ (หากเป็นหนังสือ) วิทยานิพนธ์มีกรรมการตรวจสอบที่เป็นทรงคุณวุฒิและเชี่ยวชาญในหัวข้อหรือไม่ และงานวิจัยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันที่มีความน่าเชื่อถือหรือไม่

¹ แม้ว่า Lipset ไม่ได้อ้างอิง Marx โดยตรง แต่รูปแบบการวิเคราะห์จิตสำนึกทางชนชั้นและมุมมองเกี่ยวกับเศรษฐกิจตัวกำหนดเห็นได้ว่า รับอิทธิพลมาจากแนวทางของ Marx แต่เนื่องด้วยบริบทของสงครามเย็นอาจเป็นเหตุที่ทำให้เขาไม่สามารถอ้างอิง Marx อย่างตรงไปตรงมาได้ การศึกษาบางชิ้นได้ตีความข้อเสนอของเขาในกรอบของ Marxist เช่น Grabb (1980) เป็นต้น

เอกสารที่เข้าเกณฑ์ทั้งสามข้อได้ถูกคัดเลือกเพื่อนำไปอ่านอย่างละเอียด สรุปความ และนำมาจัดระเบียบและจัดย่อข้อวิจารณ์ที่มีต่อแต่ละเอกสารโดยบันทึกในรูปแบบตาราง จากนั้น นำมาเขียนตีความ และทบทวน จนเกิดเป็นข้อเสนอทางวิชาการ และนำมาเรียบเรียงตามกรอบทฤษฎีที่ได้กำหนดไว้

สรุปผลการวิจัย

1. การทบทวนและวิจารณ์งานศึกษาด้านโครงสร้างส่วนบน

การวิเคราะห์โครงสร้างส่วนบน ที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางการเมืองปรากฏในงานของกาญจนาพร เชยอักษร (2565) ที่ศึกษาแนวคิด “คนดี” และ “ความดี” ในการเมืองไทยผ่านขบวนการต่อต้านทักษิณ โดยใช้กรอบคิดวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ โดยสะท้อนหลักคิดเบื้องหลังวาทกรรมดังกล่าวงานชิ้นอาศัยหลักฐานชั้นรองจากแถลงการณ์การชุมนุม บทความสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมชุมนุมและแกนนำหนังสือบันทึกการชุมนุมของผู้เข้าร่วม รวมถึงหนังสือพิมพ์และสื่อโซเชียลที่ได้มาจากวิดีโอออนไลน์ ผลการศึกษาพบว่า ขบวนการต่อต้านทักษิณมีการให้ความหมาย “คนดี” และ “ความดี” อย่างหลากหลาย โดยได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพุทธผสมผสานกับลัทธิขงจื้อ หลักการศาสนาจึงทำหน้าที่สร้างความชอบธรรมให้แก่ขบวนการฯ ข้อเสนอของขบวนการต่อต้านทักษิณ คือ การขับไล่รัฐบาลและต้องการรูปแบบการปกครองแบบที่ให้ความสำคัญกับหลักคุณธรรมมากกว่าวิถีทางตามหลักประชาธิปไตยแบบสากล ความคิดดังกล่าวยังคงถูกใช้ในขบวนการที่พัฒนาและก่อตัวหลังจากนั้น ทั้งกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยฯ และกลุ่ม กปปส. ที่ก่อตัวในภายหลัง กลุ่มทางการเมืองที่กล่าวถึงนี้ล้วนยังคงต่อต้านทักษิณด้วยการอาศัยวาทกรรม “คนดี” และ “ความดี” เพื่อเป็นยุทธศาสตร์ในการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง เนื่องจากพวกเขาต้องอาศัยการสร้างความชอบธรรมจากสิ่งอื่นที่ไม่ใช่ “ความถูกต้องตามกฎหมาย” พวกเขาต้องการเงื่อนไขพิเศษในการเข้าสู่อำนาจโดยปฏิเสธหลักการ ประชาธิปไตยแบบตัวแทน ซึ่งเป็นการเปิดช่องให้การทำรัฐประหารโดยกองทัพและนิยามการปกครองของคนดีขึ้นมาใหม่แทนที่การปกครองในระบอบประชาธิปไตย

การศึกษาข้างต้นสอดคล้องกับงานของ ประจักษ์ ก้องกีรติ (2560) เรื่อง ธรรมชาติของสงคราม ความรุนแรงเชิงศีลธรรม และอนารยะขัดขืน: การเมืองอัตลักษณ์ของ “คนดี” ในวิกฤตการเมืองไทย (2556 - 2557) ที่ศึกษาความสัมพันธ์ของการเคลื่อนไหวของ กปปส. กับมิติของความรุนแรงผ่านมุมมองของการวิเคราะห์วาทกรรม อย่างไรก็ตาม การศึกษาของประจักษ์เน้นประเด็นเรื่องการอ้างคุณงามความดีเพื่อเป็นเหตุผลและความชอบธรรมในการใช้ความรุนแรงทางการเมืองของกลุ่ม กปปส. ประจักษ์อธิบายว่า กลุ่ม กปปส. ได้นิยามอัตลักษณ์ด้วยความดีแบบอนุรักษนิยมที่การยึดถือ ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ส่วนคนไม่ดีและความเลว คือ การไม่ยึดถือสามสถาบันหลักที่กล่าวมา เห็นได้ว่า ความคิดเป็นการจัดระเบียบอำนาจแบบคู่ตรงข้าม อีกทั้งสร้างเงื่อนไขให้เกิดความรุนแรงโดยอ้างศีลธรรมได้ ซึ่งความรุนแรงจากการยึดถือความคิดนี้แปลงรูปให้เห็นเป็น “การปฏิวัติคนหิว” ที่เข้าช่วยการเคลื่อนไหวแบบอนารยะ

ขัดขึ้น (Uncivil Disobedience) โดยมีการใช้ความรุนแรงเพื่อขัดขึ้นกฎหมาย และความต้องการล้มล้างระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน

การศึกษาของ ธัญญ์ณรัทร จริญญา (2566) เรื่อง “มหาบุรุษแห่งชุมชนศีลธรรม” ก็ได้อาศัยกรอบทฤษฎีแบบเดียวกัน แต่ไม่ได้อธิบายแค่ในฝั่งของ กปปส. โดยพยายามมองอารมณ์และความรู้สึกที่เป็นรากฐานความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างคนสองกลุ่ม (เสื้อเหลือง (เสื้อหากลี) vs เสื้อแดง) กล่าวคือแต่ละกลุ่มอาศัยอยู่ในชุมชนทางศีลธรรมที่ต่างกัน จึงถูกหล่อหลอมเป็นอุดมคติและความเกลียดชังซึ่งกันและกัน ฝ่ายเสื้อเหลือง มีชุดของชุมชนทางศีลธรรมที่มีรัฐเป็นผู้กำหนด โดยอิงอยู่กับสถานะที่ละเมิดมิได้ของพระมหากษัตริย์ และอำนาจบารมีในทางพุทธศาสนา ชุดศีลธรรมนี้สามารถเข้ามาทดแทนการเมืองแบบเลือกตั้งได้ในยามประเทศบ้านเมืองประสบวิกฤต ในอีกด้านหนึ่ง ฝ่ายเสื้อแดงได้มีศีลธรรมทางการเมืองในลักษณะของประชาธิปไตยแบบผู้แทน พวกเขาโกรธเคืองที่สถานะทางสังคมของการเป็นพลเมืองกลับไม่ได้รับการยอมรับ และการที่ผู้แทนของพวกเขากลับถูกปฏิเสธโดยอำนาจที่ไม่ชอบธรรมซึ่งตอกย้ำสถานะที่ด้อยต่ำของตน ตลอดไปจนถึงการเมืองของประชาชนที่มีอยู่บนหลักการของนิติรัฐไม่ได้รับการตอบสนอง เมื่อชุดของศีลธรรมเกิดขัดกัน จึงปะทุออกมาเป็นความขัดแย้งทางการเมืองไทยในตลอด 2 ทศวรรษ

ฉะนั้น กลไกอุดมการณ์ต่าง ๆ ไม่อาจขับเคลื่อนโดยปราศจากสถาบัน และ/หรือ ผู้กระทำการศึกษาของ นฤมล นิมนวล (2559) ได้เผยให้เห็นถึงการที่สถาบันการศึกษาเป็นหนึ่งในเครื่องมืออุดมการณ์ของรัฐ โดยวิจัยแบบเรียนของนักศึกษาโดยแบ่งช่วงเวลาเป็น 3 ยุค ได้แก่ แบบเรียนยุคเผด็จการ พ.ศ. 2503 - 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 แบบเรียนหลัง 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ถึงการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ 2540 และแบบเรียนหลัง ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ถึง หลักสูตร พ.ศ. 2551 การศึกษาพบว่าแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองเป็นหนึ่งในกลไกการกล่อมเกลากลายทางการเมืองของรัฐมีเนื้อหาสอดคล้องกับระบอบการเมืองการปกครองในแต่ละช่วงเวลา แต่เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งเน้นบทบาทหน้าที่ของรัฐ มากกว่าการเชื่อมั่นในศักยภาพของพลเมืองที่จะมีต่อการแก้ไขปัญหากับความขัดแย้งในการปกครองระบอบประชาธิปไตย ดังที่ปรากฏไว้ในส่วนของการอบรมให้สำนึกเกี่ยวกับหน้าที่พลเมืองตลอดไปจนถึงเอกภาพของการเมืองการปกครอง ดังนั้น แบบเรียนและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ประกอบกรนำเสนอแบบเรียนจึงเป็นหนึ่งในเครื่องมือเพื่อการครองอำนาจนำของรัฐ (Hegemony) ด้วยการที่มีกลุ่มปัญญาชน (Intellectuals) ทำหน้าที่ส่งต่อความคิดและคำอธิบายที่สร้างความเข้าใจให้เกิดความชอบธรรมแก่ระบอบการเมืองการปกครองในแต่ละยุคสมัย ให้ผู้ถูกกล่อมเกลามากกว่ากระด้างกระเดื่องต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่รัฐกระทำต่อประชาชน กระบวนการของแบบเรียนจึงเป็นการกล่อมเกลากลายทางการเมืองแบบอำนาจยินยอม (Consent Power) ที่ผู้ถูกกระทำ (นักเรียน) ก็ไม่รู้สึกรู้ว่าโดนกดขี่นั่นเอง

กล่าวโดยสรุป งานในที่ศึกษาความคิดทางการเมืองของชนชั้นกลางโดยวิเคราะห์โครงสร้างส่วนบนแบ่งออกเป็นด้านการศึกษาวาทกรรมทางการเมืองของชนชั้นกลางที่มีรากฐานเรื่องศีลธรรมแบบคนดีที่นำไปสู่การแบ่งฝ่าย และอีกด้านเป็นการศึกษาการครอบงำทางความคิดของรัฐและปัญญาชนผ่านกระบวนการทางศึกษา ข้อสังเกตหนึ่งจากการทบทวนงานที่ศึกษาด้านนี้คือ การปลูกฝังค่านิยมที่พึงประสงค์ของรัฐในประชาชนผ่านกระบวนการ เช่น แบบเรียนที่มีเนื้อหาเป็นปฏิปักษ์กับประชาธิปไตย อาจเป็นเหตุผลที่เอื้อให้ชนชั้นกลางส่วนหนึ่งมีความคิดทางการเมืองแบบอิงวาทกรรมคนดี และช่วยผลิตซ้ำความนิยมในระบอบอำนาจที่ไม่เป็นประชาธิปไตยในความสากล

2. การทบทวนและวิจารณ์งานศึกษาด้านโครงสร้างส่วนล่าง

การศึกษาโครงสร้างส่วนล่างเน้นการวิเคราะห์สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดสำนึกและความเปลี่ยนแปลงทางความคิดทางการเมืองของชนชั้นกลาง อันหมายรวมไปถึงการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางผลิตที่มีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ ดังที่สังเกตได้ในงานของ กนกรัตน์ เลิศชูสกุล (2560) ที่ได้แบ่งอุดมการณ์ทางการเมืองของผู้เข้าร่วมขบวนการต่อต้านทักษิณ ออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอนุรักษนิยมเหนียวแน่น (Unswerving Conservatives) กลุ่มเสรีนิยมผู้ยอมประนีประนอม (Compromised Liberal) และกลุ่มเสรีนิยมผู้ถูกทำให้เป็นชายขอบ (Marginalized Liberals) ซึ่งภายในกลุ่มอุดมการณ์ต่าง ๆ ก็จะประกอบไปด้วยกลุ่มย่อยภายในอีกหลากหลาย อาทิ เช่น กลุ่มสันติอโศก กลุ่มคนไทยหัวใจรักชาติ เครือข่าย NGO กลุ่มศิลปิน กลุ่มนักวิชาการ กระนั้น ความสำเร็จของกลุ่มต่อต้านทักษิณเคลื่อนไหวได้สำเร็จ เพราะจะสามารถเชื่อมผลประโยชน์ที่หลากหลายของแต่ละกลุ่มย่อยได้ กลุ่มอนุรักษนิยม ชนชั้นสูง ราชินิกุล ทหาร ตำรวจ ฯลฯ ร่วมเคลื่อนไหวเพราะพวกเขาถูกขับจากศูนย์กลางอำนาจการเมือง กลุ่มนักการเมืองสายอนุรักษนิยม เช่น พรรคประชาธิปัตย์เคลื่อนไหว เพราะสูญเสียเสียงเลือกตั้งของชนรากหญ้าที่เคยมีให้ตนมาก่อน ชนชั้นกลางเห็นว่า การเคลื่อนไหวแสดงความชาตินิยมแบบก้าวหน้า เป็นการปกป้องผลประโยชน์ของชาติ กลุ่มศาสนา เช่น สันติอโศก มองการเคลื่อนไหวเป็นกิจกรรมทางศาสนาเพื่อต่อต้านการคดโกง

ซึ่งในส่วนของกลุ่มอนุรักษนิยมเหนียวแน่น ได้รับการพัฒนาเป็นวิทยานิพนธ์ของ วสุชน รัชประภาไท (2563) เรื่อง พัฒนาการกลุ่มอนุรักษนิยมสุดขั้วในขบวนการต่อต้านทักษิณ โดยพบว่า กลุ่มอนุรักษนิยมสุดขั้วในขบวนการต่อต้านทักษิณมีการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและปฏิบัติการเคลื่อนไหวในลักษณะที่เป็นพลวัต พวกเขาเติบโตในช่วงเวลาที่อยู่ภายใต้ขบวนการพันธมิตรฯ ต่อมาได้แยกออกจากขบวนการใหญ่เพื่อขยายฐานมวลชนและกำหนดประเด็นการต่อสู้ใหม่ที่เน้นการปกป้องชาติ ศาสน์ กษัตริย์จนทำให้เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มพลังอื่น ๆ ในขบวนการ อย่างไรก็ตามกลุ่มอนุรักษนิยมสุดขั้วได้สมานความขัดแย้งกับกลุ่มอื่น ๆ ในช่วงก่อนเกิดขบวนการ กปปส. และเข้าร่วมกับขบวนการต่อต้านทักษิณ ขบวนการใหญ่อีกครั้งในปี พ.ศ. 2556 - 2557 โดยตลอดระยะเวลาการเคลื่อนไหว กลุ่มอนุรักษนิยมสุดขั้วมีบทบาทเป็นผู้ปลุกกระแสต่อต้านทักษิณและจัดตั้งมวลชนให้พร้อมสำหรับการชุมนุม ซึ่งส่งผลให้

ขบวนการต่อต้านทักษิณในภาพรวมเกิดความต่อเนื่อง เปิดโอกาสให้ทหารมีพื้นที่ในการเมืองไทยและมวลชนที่เข้าร่วมเคลื่อนไหวเริ่มปฏิเสธกระบวนการแก้ไขปัญหตามระบอบประชาธิปไตย

ส่วนงานของอัสมา หวังกุลหล้า (2553) เรื่อง “บทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางไทยในขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยภายใต้ระบอบทักษิณ” ได้ศึกษาความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัฐบาลทักษิณกับขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย ในช่วงปี พ.ศ. 2548 - 2549 โดยมีคำถามหลักคือ (1) ภายใต้การบริหารงานของรัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยก่อเกิดขึ้นมาได้อย่างไร และ (2) เหตุใดการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยถูกตั้งข้อสังเกตว่าเป็นการเคลื่อนไหวของชนชั้นกลาง ทั้งนี้ผู้วิจัยใช้กรอบคิดเกี่ยวกับชนชั้นในแนวทางมาร์กซิสต์ โดยเฉพาะกรอบคิดเกี่ยวกับชนชั้นกลางของอีริก โอลิน ไรท์ (Erik Olin Wright) มาวิเคราะห์และมีข้อค้นพบสองประการ ได้แก่ (1) ความขัดแย้งในเรื่อง “ผลประโยชน์” ของกลุ่มคนผู้ซึ่งไม่ได้รับผลประโยชน์จากการบริหารงานของรัฐบาลทักษิณ เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้คนกลุ่มนี้รวมตัวกันเป็นขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (2) การเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย มีแนวโน้มเป็นการเคลื่อนไหวของชนชั้นกลางเนื่องจาก “อำนาจนำ” ในการเคลื่อนไหวโน้มเอียงไปทางแกนนำของชนชั้นกลาง และ “แนวทางการเคลื่อนไหว” โน้มเอียงไปในทางที่เป็นประโยชน์ต่อชนชั้นกลาง

นอกจากนี้ งานของ เอนก ธรรมทัศน์ (2536) เรื่อง สองนคราประชาธิปไตย ที่ศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองของคนไทยภายใต้ธนาภิการเมือง (Money Politics) ที่ต่างกันทั้งสองระดับในช่วงทศวรรษที่ 2530 กล่าวคือ ชาวเมืองที่มีลักษณะเป็นชนชั้นกลางทำงานในภาคธุรกิจ มีหัวทันสมัย มีระดับรายได้และสถานะทางสังคมสูงกว่าคนชนบทจะเป็นแกนหลักในการสนับสนุนการเมืองแบบเลือกตั้งและประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม เพราะอยู่ในความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบสมัยใหม่ ต้องการกฎระเบียบที่ชัดเจนที่จะเอื้อการสะสมทุนของตน ขณะที่คนชนบทประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรมที่มีลักษณะยากจนข้นแค้น มีความไม่แน่นอนในรายได้สูง จึงต้องผนวกตัวเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบดั้งเดิม หรือก็คือ ระบอบอุปถัมภ์ที่มีผู้นำในชนบทเป็นหัวขบวน และเมื่อคนชนบทมีมากกว่า ที่นั่งในสภาจึงเป็นของนักการเมืองที่เป็นผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นที่ด้อยคุณภาพ ซึ่งนำไปสู่การคอร์รัปชัน และจบลงที่รัฐประหารโดยกองทัพ

สังเกตได้ว่า งานที่กล่าวถึงข้างต้นมีจุดร่วม คือ การได้เปิดเผยถึงบทบาทของกลุ่มผลประโยชน์ที่ตัวแสดงเป็นชนชั้นกลางที่เคลื่อนไหวทางการเมืองในรูปแบบที่ไม่เป็นประชาธิปไตย ต่อจากตรงนี้จะเป็นการอธิบายในอีกระดับ คือ พยายามอธิบายความคิดทางการเมืองของชนชั้นกลางด้วยแนวคิดเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด

การศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดสามารถพบได้ในกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ข้อถกเถียงเกี่ยวกับนิยามและบทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางไทย ปรากฏใน การรวมเล่มของงานสมมนาปี พ.ศ. 2536 เรื่อง “ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตย: The Middle Class and Thai Democracy” จัดโดยศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมูลนิธิฟรีดริช เอแบรท ซึ่งมี ผาสุก พงษ์ไพจิตร และสังศิต พิริยะรังสรรค์ เป็นบรรณาธิการ นอกจากนี้วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาฯ ในปี พ.ศ. 2548 ได้ตีพิมพ์เล่มพิเศษ เรื่อง “ชนชั้นกลางบนกระแสทุนนิยม” ซึ่งก็เป็นการเพิ่มเติมข้อถกเถียงเรื่องความหมายและบทบาทของชน ชั้นกลางที่มีมาก่อนหน้า อย่างไรก็ตามต้องเข้าใจว่า คำอธิบายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเอกสารเป็นการอธิบายชน ชั้นกลางในยุคก่อน พ.ศ. 2540 หรือก่อนที่จะมีความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างชนชั้นกลางจะเกิดขึ้น แต่คำอธิบายเหล่านี้อาจเป็นสิ่งที่ช่วยกำหนดความคิดของกลุ่มชนชั้นกลางในเวลาต่อมาได้

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2536) อธิบายการเกิดขึ้นของชนชั้นกลางไทยว่า มีจุดกำเนิดที่แตกต่างจาก ชนชั้นกลางในตะวันตก กรณีของไทยคล้ายคลึงกับประเทศอุตสาหกรรมใหม่อย่างเกาหลีใต้และไต้หวัน มากกว่า การผงาดขึ้นของชนชั้นกลางในโลกตะวันตกเป็นไปตามลำดับขั้นของการพัฒนาเศรษฐกิจ ที่เริ่ม จากการพัฒนาภาคการเกษตร อุตสาหกรรม และจบที่ภาคบริการ ซึ่งภาคบริการกลายเป็นกลไกดูดซับ ส่วนเกินจากภาคอุตสาหกรรม ในตอนแรกพลังทางสังคมของกลุ่มแรงงานมีแนวโน้มฝักใฝ่ลัทธิคอมมิวนิสต์ แต่เมื่อเศรษฐกิจพัฒนาการเข้าไปอีกระดับแรงกดดันทางการเมืองจะลดลง เพราะแรงงานในภาคบริการ จำนวนมากเป็นชนชั้นกลาง ซึ่งสนับสนุนประชาธิปไตยในระดับที่สูงกว่าชนชั้นแรงงาน แต่กรณีของประเทศไทยมีวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจไม่เป็นตามขั้นตอนดังกล่าว เพราะภาคบริการจะขยายตัวคู่ขนานไปกับภาค อุตสาหกรรม เนื่องด้วยการเปิดให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนและเร่งรัดการพัฒนาเศรษฐกิจด้วย การลอกเลียนแบบเทคโนโลยีขั้นสูงจากประเทศแม่ ภาคบริการที่เติบโตอย่างรวดเร็วนี้เองได้บ่มเพาะชน ชั้นกลางที่หัวทันสมัย และกลายเป็นพลังทางสังคมที่ผลักดันและเรียกร้องประชาธิปไตยในท้ายที่สุด อย่างในกรณีเหตุการณ์เดือนพฤษภาคมเมื่อปี พ.ศ. 2535 ของไทยและเหตุการณ์ในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1987 ของเกาหลีใต้ เพราะสำหรับชนชั้นกลางแล้ว ประชาธิปไตยจะเป็นเงื่อนไขการสะสมทุนและบ่มเพาะ การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาว

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2536) และ วรวิทย์ เจริญเลิศ (2536) มีแนวคิดเรื่องการเกิดขึ้นของ ชนชั้นกลางสอดคล้องกับผาสุก กล่าวคือ ชนชั้นกลางไทยเป็นผลผลิตของกระบวนการต่อสู้ทาง ประวัติศาสตร์จากพัฒนาการของระบบทุนนิยมไทย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ชนชั้นกลางในมุมมองของ ผาสุก ปรีชา และวรวิทย์นั้นหมายถึง แรงงานคอปกขาวและผู้ประกอบการอาชีพส่วนตัว ได้แก่ ข้าราชการ นักบริหาร ผู้จัดการ นักวิชาการ ครู อาจารย์ ปัญญาชน สื่อสารมวลชน พนักงานรัฐวิสาหกิจ พนักงานบริษัทห้างร้าน ผู้ประกอบการรายย่อย พ่อค้า และผู้ประกอบการอาชีพอิสระ เห็นได้ว่า การนิยามชนชั้นกลางแบบนี้สอดคล้อง

กับแนวคิดของเวเบอร์ (Weber) ที่เปิดโอกาสให้ความหลากหลายของอาชีพและสถานะทางสังคมมากำกับชนชั้นทางเศรษฐกิจ และมีความยืดหยุ่นสูงกว่าแนวคิดแบบมาร์กซ์ที่แบ่งชนชั้นออกเป็นแค่สองส่วน

อย่างไรก็ดี การมีส่วนร่วมในข้อถกเถียงเกี่ยวกับชนชั้นกลางนี้ ได้เป็นแกนกลางของการศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองของสำนักจุฬาฯ มาโดยตลอด โดยเริ่มจากการวิเคราะห์สภาพสังคมไทยว่า ทำไมถึงประสบกับปัญหาการล่าช้าของพัฒนาความทันสมัย ในขณะที่คำตอบ คือ การขาดหายไปของชนชั้นกลางที่นอกจากจะเป็นต้องเป็นหัวหอกในการพัฒนาเศรษฐกิจแล้ว ยังต้องเป็นเสาหลักของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย แต่ชนชั้นกลางของไทยกลับขาดความเป็นอิสระ เพราะพื้นเพเป็นคนต่างต่างถิ่นอาศัยแผ่นดินไทยในการทำมาค้าขายและสะสมทุนผ่านการแบ่งส่วนเกินทางเศรษฐกิจให้กับหมู่ชนชั้นนำทางการเมือง เมื่อชนชั้นกลางไม่สามารถเป็นที่พึ่งในการสถาปนาอำนาจทางการเมืองได้ ทางออกจึงไปลงที่แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นหมุดหมายปลายทางของการพัฒนาสังคมเศรษฐกิจการเมืองไทยในอุดมคติ

ในเวลาถัดมา ได้มีการศึกษาของ ธร ปิตติดิล และชานนทร์ เตชะสฤษฎะวัฒน์ (2560) ที่วิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของ กปปส. ในฐานะชนชั้นกลางระดับบน โดยพยายามเชื่อมโยงเส้นทางการเติบโตของกลุ่มชนชั้นกลางระดับบนโดยเฉพาะที่อยู่ในกรุงเทพฯ กับสาเหตุที่พวกเขาหันหลังให้กับประชาธิปไตย ผลการศึกษาพบว่า ชนชั้นกลางระดับบนมีพื้นเพมาจากการเติบโตทางเศรษฐกิจในช่วง พ.ศ. 2524 - 2535 ในขณะที่หลังจากเกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 ชนชั้นกลางตอนล่างจะเติบโตขึ้นมาอย่างไ่่กวด ซึ่งความหดแคบกันระหว่างสองช่วงชนชั้นนี้เองที่เป็นมูลเหตุให้ชนชั้นกลางตอนบนออกมาปฏิเสธประชาธิปไตย เนื่องด้วยพวกเขารู้สึกมีความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจมากขึ้นในสมัยของรัฐบาลประชาธิปไตย คำอธิบายนี้ดูเหมือนว่า สอดคล้องกับคำอธิบาย เรื่อง Contingent Approach ที่กล่าวถึงก่อนหน้าโดยชี้ให้เห็นถึงเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ไม่เอื้อให้ชนชั้นกลางไทยสนับสนุนประชาธิปไตย

การศึกษาของ อภิชาติ สถิตินิรามัย และอนุสรณ์ อุณโณ (2560) ได้ขยับประเด็นไปที่ชนชั้นกลางระดับล่าง ซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มเสื้อแดง โดยให้ข้อถกเถียงว่า การพัฒนาเศรษฐกิจไทยในช่วง พ.ศ. 2529 - 2552 ได้ก่อให้เกิดชนชั้นกลางใหม่ในทางเศรษฐกิจ ซึ่งแตกต่างจากชนชั้นกลางเก่าที่มักจะทำมาค้าขายอยู่ในเขตเมือง ชนชั้นกลางใหม่เหล่านี้ได้อาศัยอยู่เขตชนบทเป็นหลัก และหลุดพ้นออกจากความยากจนผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ในระบบตลาดที่เข้ามาแทนที่ความสัมพันธ์ระบบอุปถัมภ์ ชนชั้นกลางใหม่ดังกล่าวเหล่านี้จัดได้ว่าเป็นชน “ชั้นกลางระดับล่าง” ที่มีคุณลักษณะและผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มที่แตกต่างไปจาก “ชนชั้นกลางเก่า” (ชนชั้นกลางระดับกลางขึ้นไป) กล่าวคือ พวกเขามีใช้กลุ่มคนที่ยากจนที่สุดของสังคมไทยหากใช้ระดับรายได้ 5,000 - 10,000 บาทต่อคนต่อเดือนเป็นเกณฑ์ในการจัดกลุ่ม ชนชั้นใหม่นี้จะมีประมาณ 40% ของครัวเรือนไทยในปี 2552 ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้มีสิทธิ์ออกเสียงกลุ่มใหญ่ที่สุดของสังคม อย่างไรก็ตาม คนกลุ่มนี้ก็ยังมียกระดับรายได้และทรัพย์สิน รวมถึงฐานะทางสังคมต่ำกว่าชนชั้นกลางเก่าโดยเปรียบเทียบเป็นอย่างมาก กลุ่มชนชั้นกลางใหม่นี้ได้กลายมาเป็นฐานเสียงที่สำคัญของพรรคการเมืองที่

ต้องการชนะเลือกตั้ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา คนกลุ่มนี้มีความคาดหวังประโยชน์จากนโยบายของรัฐบาล ดังนั้น พวกเขาจึงออกมาต่อสู้และทวงคืนประชาธิปไตยเมื่อเกิดรัฐประหารในปี พ.ศ. 2549 เนื่องจากระบอบเผด็จการย่อมมีแนวโน้มไม่ฟังเสียงส่วนใหญ่ ซึ่งคือ พวกตนนั่นเอง

ส่วนงานที่ศึกษาบทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางในเชิงเปรียบเทียบนั้น ได้ปรากฏอยู่ในงานวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโทของมูนิเระฮ์ ยีดำ (2565) ที่เสนอต่อคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่อง “ชนชั้นกลางและประชาธิปไตย: มุมมองเชิงเปรียบเทียบประเทศไทยและฟิลิปปินส์” งานวิจัยนี้ได้พยายามพิสูจน์แนวคิดเรื่องการขยายตัวของชนชั้นกลางกับบทบาทในการช่วยผลักดันประชาธิปไตย โดยมีคำถามในการศึกษา คือ ชนชั้นกลางของไทยและฟิลิปปินส์แสดงบทบาทในการผลักดันให้เกิดพัฒนาการในกระบวนการประชาธิปไตยหรือไม่? โดยได้ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างประเทศไทยและฟิลิปปินส์ในช่วงเวลาภายหลังจากเข้าสู่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในปี พ.ศ. 2475 ของไทย และปี ค.ศ. 1946 ของฟิลิปปินส์ ผลการศึกษาพบว่า ชนชั้นกลางในประเทศไทยและฟิลิปปินส์มีการแสดงบทบาทที่หลากหลายทั้งสนับสนุนผลักดันการพัฒนาระบวนการประชาธิปไตยของประเทศ ในแง่ของการต่อต้านระบอบเผด็จการ แต่ในบางเหตุการณ์ถูกมองว่า ทวนกระแสประชาธิปไตย โดยการหันไปสนับสนุนการใช้การแทรกแซงทางการเมืองจากองค์กรอื่น เช่น เหตุการณ์ช่วงก่อนรัฐประหาร พ.ศ. 2549 ของไทย และเหตุการณ์ช่วงการต่อต้านประธานาธิบดีโจเซฟ เอสตราด้า (Joseph Estrada) ในช่วงปี ค.ศ. 2001 ของฟิลิปปินส์เป็นต้นมา

นอกจากงานในสายรัฐศาสตร์ที่ปรากฏข้างต้นแล้ว ยังมีคำอธิบายด้านเศรษฐศาสตร์พัฒนาแบบจำลอง เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางการเมืองของชนชั้นกลางโดยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับแรงจูงใจดังปรากฏอยู่ในวิทยานิพนธ์ของ กฤษณา ทองใบใหญ่ (2563) เรื่อง “ชนชั้นกลาง นโยบายประชานิยมและการกลายเป็นประชาธิปไตย: แบบจำลองทางทฤษฎี” วิทยานิพนธ์นี้ได้พัฒนาแบบจำลองทางทฤษฎีต่อจาก Acemoglu & Robinson (2006) ในการอธิบายบทบาทของกลุ่มชนชั้นกลางทั้งระดับบนและระดับล่างภายใต้การดำเนินนโยบายประชานิยมของรัฐบาล ผลการศึกษาพบว่า หากรายได้ของกลุ่มชนชั้นกลางอยู่ในระดับล่างใกล้เคียงกับคนจน พวกเขาจะสนับสนุนนโยบายประชานิยมเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ กลับกันหากชนชั้นมีรายได้ระดับบนใกล้เคียงคนรวย สัดส่วนรายได้เพื่อนโยบายประชานิยมทำให้พวกเขาสูญเสียประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จึงอาจมีแนวโน้มจับมือกันทำรัฐประหารได้ นอกจากนี้ การศึกษาผลของนโยบายภาษีแสดงว่า การดำเนินนโยบายประชานิยมสร้างภาระภาษีแก่ชนชั้นกลางรายได้ระดับบนมากกว่าระดับล่าง ดังนั้น ยิ่งช่องว่างของรายได้ระหว่างสองชนชั้นนี้มาก ภาระยิ่งตกอยู่กับชนชั้นกลางบนมากขึ้น และยิ่งเป็นการเพิ่มความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชนชั้นกลางด้วยกัน ทางออกที่ถูกเสนอไว้คือ ต้องกำหนดนโยบายที่ไม่จำเพาะเพียงประชานิยม แต่ควรเป็นนโยบายที่ให้ประโยชน์แก่ชนชั้นด้านบนด้วย เพื่อลดโอกาสรัฐประหารและคงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตย

สังเกตได้ว่า ทั้งงานของ มูนีเราะฮ์ ยีดำ (2565) และกฤษณา ทองใบใหญ่ (2563) แม้มีระเบียบวิธีวิจัยต่างกัน แต่ได้ข้อสรุปเดียวกันในแง่ของการทวนกระแสประชาธิปไตยของชนชั้นกลางไทย

3. การประมวลผล

การประมวลผลพบว่า การศึกษาความคิดทางการเมืองของชนชั้นกลางพบข้อที่ขัดแย้งกัน กล่าวคือ มีการศึกษาที่มองชนชั้นกลางเป็นพลังเสริมสำหรับการเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตย และในอีกด้านหนึ่งก็พบการวิจารณ์ชนชั้นกลางว่า เป็นปฏิปักษ์กับประชาธิปไตย ความแตกต่างนี้ถูกจำแนกได้ด้วยช่วงเวลา กล่าวคือ การศึกษาก่อนวิกฤติเศรษฐกิจ 2540 โดยเฉพาะงานของกลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมืองจุฬาฯ ได้เสนอมุมมองที่เป็นบวกต่อบทบาทของชนชั้นกลางในการพัฒนาประชาธิปไตย ดังปรากฏในงานของ ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2536) ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2536) และวรวิทย์ เจริญเลิศ (2536) ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่าสอดคล้องกับทฤษฎีประชาธิปไตยกระแสหลัก แต่ต่อมาในช่วงหลังวิกฤติเศรษฐกิจ 2540 การศึกษาจำนวนหนึ่งได้โต้แย้งว่าชนชั้นกลางไม่ได้เป็นพลังแห่งประชาธิปไตยอีกต่อไป ซึ่งตรงนี้ขยายความต่อได้อีกว่า การแสดงพลังคัดง้างกับประชาธิปไตยเห็นได้ทั้งในระดับอุดมการณ์ (โครงสร้างส่วนบน) เช่น การวิเคราะห์วาทกรรมการเมืองว่าด้วยคนดี ทำให้เกิดการยึดติดตัวบุคคลที่แสดงบารมีแห่งความดีมากกว่าผลการเลือกตั้ง ในอีกทางหนึ่ง การแสดงพลังคัดง้างกับประชาธิปไตยเห็นได้ในระดับของฐานเศรษฐกิจ (โครงสร้างส่วนล่าง) ที่ชนชั้นกลางมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองลดน้อยลงหลังช่วงวิกฤตินำมาสู่มุมมองที่ตรงข้ามกับประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าความคิดจะปรากฏในรูปแบบของโครงสร้างส่วนล่างหรือบน ก็ล้วนแสดงถึงองค์ประกอบทางความคิดและการเคลื่อนไหวที่มีภาวะคัดง้างการเข้าสู่ประชาธิปไตยเชิงเนื้อหา ซึ่งเป็นการยืนยันแนวทางแบบ Contingent Approach ไปโดยนัย กล่าวคือ ความสนใจในประชาธิปไตยของชนชั้นกลางมีธรรมชาติของเงื่อนไข (Contingent Nature) ที่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์ ซึ่งกำหนดให้การเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ประชาธิปไตยไม่จำเป็นต้องเหมือนกับประเทศตะวันตกหรือประเทศอื่น ๆ ที่พัฒนาประชาธิปไตยอย่างเต็มรูปแบบ กรณีของประเทศไทย คือ ผู้มาทีหลัง (Late Country) จึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานดั้งเดิมของทฤษฎีทันสมัยที่มองว่า ประชาธิปไตยเป็นผลลัพธ์จากการเรียกร้องของชนชั้นกลางที่สะสมทุนอยู่ร่วมกับประชาธิปไตยที่มีเสถียรภาพ กรณีของประเทศไทยเห็นได้ว่า ชนชั้นกลางไม่ได้สนับสนุนประชาธิปไตยแบบถาวร กล่าวคือ ด้านหนึ่งมีการเคลื่อนไหวต่อต้านเผด็จการแต่อีกด้านหนึ่งก็พบการเคลื่อนไหวทวนกระแสประชาธิปไตย ด้วยการสนับสนุนการแทรกแซงทางการเมือง รวมถึงความคิดเชิงอุดมการณ์ก็เต็มไปด้วยการแบ่งฝ่ายที่ทั้งเห็นด้วยกับคุณค่าที่ไม่ส่งเสริมประชาธิปไตย และฝ่ายที่เห็นด้วยกับคุณค่าสากลของประชาธิปไตย แม้ว่าพลังการทวนกระแสประชาธิปไตยที่ปรากฏไม่ใช่กลุ่มคนทั้งหมด แต่ก็สร้างภาวะการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมประชาธิปไตยที่ยากลำบาก ปรากฏการณ์ในไทยอาจทำให้นึกถึงกรณีของประเทศจีน (แต่ไม่เหมือนกันเสียทีเดียว) ที่ชนชั้นกลางไม่มีความสนใจในประชาธิปไตย เพราะว่า

การพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมา ชนชั้นกลางได้พึ่งพิงภาครัฐในเรื่องนโยบายการส่งออก การลงทุนโครงสร้างพื้นฐานและสินทรัพย์ถาวรเพื่อช่วยธุรกิจ อีกทั้งยังมีตลาดภายในที่ใหญ่ ด้วยการพึ่งพิงนี้ทำให้ชนชั้นกลางไม่แน่ใจว่าการเมืองแบบที่ประชาชนมีส่วนร่วมจะนำมาซึ่งเสถียรภาพและการเติบโตทางเศรษฐกิจเหมือนที่ผ่านมา (Chen, 2013)

อภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

เนื่องด้วยการพัฒนาประชาธิปไตยที่ได้สำรวจมามีลักษณะเป็น Contingent Approach หรือมีเงื่อนไขที่ทำให้เห็นว่า ชนชั้นกลางไม่ใช่ฐานเสียงของประชาธิปไตยโดยอัตโนมัติ แล้วสิ่งใดที่น่าจะเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชนชั้นกลางมีความคิดและการเคลื่อนไหวที่คัดค้านกับประชาธิปไตย ผู้วิจัยเสนอว่า วิกฤติการณ์ พ.ศ. 2540 อาจเป็นหนึ่งในเงื่อนไขสำคัญ เพราะว่าในช่วง 2 ทศวรรษก่อนวิกฤตินั้น ดูเหมือนว่าชนชั้นกลางรุ่นเก่ามีการตอบรับกับกระแสประชาธิปไตยเป็นอย่างดี (กลุ่มที่กลายเป็นฐานของคนเสื้อเหลืองในเวลาต่อมา) พวกเขาได้ผลประโยชน์จากการเลื่อนเศรษฐกิจและตำแหน่งทางสังคมอย่างรวดเร็ว แต่หลังจากวิกฤติ พ.ศ. 2540 หลายอย่างได้เปลี่ยนแปลงไป พวกเขาสูญเสียโอกาสทางเศรษฐกิจ (แต่ก็ไม่ได้หมด เพราะยังมีกลุ่มผู้ทำงานวิชาชีพที่มีความมั่นคง และสถานะทางเศรษฐกิจไม่ได้สูญสลายไปกับวิกฤติทั้งหมด) แต่นั่นอาจไม่สำคัญเท่ากับการสูญเสียพื้นที่ทางการเมืองให้แก่ชนชั้นกลางกลุ่มใหม่ (ที่กลายเป็นฐานของคนเสื้อแดง) ซึ่งได้เติบโตอย่างก้าวกระโดดและรวบเสียงโหวตของมวลชนท้องถิ่นในภาคเหนือและอีสานแทบทั้งหมด ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า วิกฤติการณ์ พ.ศ. 2540 เปรียบเหมือนเป็น “จุดเปลี่ยนสำคัญ” (Critical Juncture) โดยนัยของจุดเปลี่ยนสำคัญ คือ เป็นตัว “ลั่นไก” (Trigger) ให้สังคมเกิดการจัดระเบียบการเมืองใหม่ (ซึ่งระเบียบการเมืองที่ว่าไม่จำเป็นต้องมีระเบียบวินัยก็ได้) ที่แตกต่างไปจากกรณีที่สังคมนั้นไม่พบพานกับ Critical Juncture

การวิเคราะห์ด้วย Critical Juncture เป็นเครื่องมือที่ใช้วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสถาบันบนเส้นทางประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี ทั้งเรื่องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง วงจรสะสมทุน หรืออุดมการณ์ทางการเมือง การวิเคราะห์ด้วย Critical Juncture ให้ความสำคัญกับผลของแรงกระทบจากภายนอก เช่น วิกฤติการณ์เศรษฐกิจ ที่มีผลต่อการปรับตัวของกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ ให้เกิดการประสานงาน และ/หรือ ขัดแย้งระหว่างกัน จนสุดท้ายได้พาการเมืองออกจากความเป็นไปได้เดิมสู่ความเป็นไปได้ใหม่ (ที่อาจจะดีหรือไม่ดีต่อประชาธิปไตยก็ได้) ตัวอย่างของการพิจารณาจุดเปลี่ยนสำคัญ เช่น การอ่านอภิชาติ สถิตนิรามัย (2556) ของผู้วิจัยวิเคราะห์ได้ว่า การที่ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงจากระบบทุนนิยมโดยรัฐเป็นทุนนิยมธนาคารในช่วง พ.ศ. 2500 มีขึ้นด้วยจุดเปลี่ยนสำคัญ คือ การแทรกแซงจากอเมริกาในช่วงรอยต่อระหว่างรัฐบาลของจอมพล ป.พิบูลสงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จากเดิมที่แนวคิดเศรษฐกิจชาตินิยมของจอมพล ป. ได้ถูกชูนให้เกิดการจัดตั้งวิสาหกิจจำนวนมาก กระทั่งเกิดการแทรกแซงของสหรัฐอเมริกาที่เข้าช่วยเหลือแผนปฏิรูปเศรษฐกิจของจอมพลสฤษดิ์ จนทำให้วงจรการสะสม

ทุนเปลี่ยนแปลงกลายเป็นธนาคารพาณิชย์เป็นหัวขบวนจัดสรรเงินทุนที่หลังไหลไปยังโครงการขับเคลื่อนเศรษฐกิจต่าง ๆ

การสำรวจเพื่อจัดระเบียบและวิจารณ์งานที่เกี่ยวกับความคิดของชนชั้นกลางครั้งนี้สามารถอธิบายประเด็นที่ยังคงเป็นช่องว่างสำคัญ คือ การศึกษาที่กล่าวถึงได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุของการเปลี่ยนชั่วคราวของการเมืองของชนชั้นกลางยังขาดบริบทการวิเคราะห์ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจปี พ.ศ. 2540 การวินิจฉัยเช่นนี้อาจมีข้อโต้แย้งได้ว่าผลงานศึกษาการเมืองไทยหลายชิ้นก็ไม่ได้ละเลยปัจจัยทางเศรษฐกิจ (เช่น ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์ (2546) อภิชาติ สถิตินิรมัย และคณะ (2556) อเนก เหล่าธรรมทัศน์ (2552) หรือ Walker (2012)) อย่างไรก็ตาม ผลงานเหล่านั้นเป็นการพิจารณาเศรษฐกิจเป็นองค์ประกอบของการเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบต่าง ๆ แต่ไม่ได้กระตุ้นถึง “วิกฤติเศรษฐกิจ” ในฐานะที่เป็น “จุดเปลี่ยน” ที่สร้างความเปราะบางออกจากประชาธิปไตย โดยในกรณีของชนชั้นกลางไทยอาจมองได้ว่า มีการเปลี่ยนชั่วคราวความคิดมาสู่พลังที่ไม่สนับสนุนประชาธิปไตย ในอดีตก่อนวิกฤติ พ.ศ. 2540 การเติบโตทางเศรษฐกิจในยุครัฐบาลชาติชายได้หล่อหลอมสำนึกของชนชั้นกลางให้เรียกร้องประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2535 แต่พอหลังวิกฤติ 2540 ประชาชนได้ประจักษ์ถึงการคอร์รัปชันโดยรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง (รัฐบาลทักษิณ) ทำให้ชนชั้นกลางบางส่วน (หรือชนชั้นกลาง “เก่า”) หันความคิดไปสู่ประชาธิปไตยในแบบที่ทำให้ความสำคัญกับคุณธรรมเฉพาะกลุ่มตนเอง ข้อสังเกตด้านพฤติกรรมของชนชั้นกลางยุคชาติชายและทักษิณ พบว่า มีส่วนคล้ายคลึง กล่าวคือ พวกเขาไม่พอใจในการคอร์รัปชันที่บิดเบือนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วยอำนาจทางการเมือง แต่ผลของความคับข้องใจที่แสดงออกผ่านอุดมการณ์ประชาธิปไตยไม่เหมือนกันไปตามช่วงเวลา

การวิจัยนี้ยังมีข้อจำกัดอยู่ (Limitation) เนื่องจากข้อสรุปจากการสำรวจนำไปสู่การทดลองเสนอว่า วิกฤติเศรษฐกิจก็สามารถถูกมองเป็นตัวแปรที่ทำให้ความทางการเมืองเปราะบางได้ การทำให้ประเด็นนี้ชัดเจนขึ้นจำเป็นต้องมีการศึกษาเชิงประจักษ์ต่อไป ซึ่งเป็นสิ่งที่บทความนี้ยังไม่ถึงและยังไม่ได้มีการเก็บข้อมูลเอาไว้ ฉะนั้น ข้อเสนอแนะในการวิจัยโอกาสต่อไปจำเป็นต้องผนวกการวิเคราะห์ก่อนและหลังวิกฤติการณ์ 2540 เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง และ/หรือ จุดพลิกขั้วทางความคิดของชนชั้นกลางไทย โดยกำหนดให้มีการศึกษาพัฒนาการทางเศรษฐกิจและความคิดของชนชั้นกลางที่นำข้อมูลเชิงประจักษ์มาประกอบ โดยศึกษาช่วง พ.ศ. 2532 - 2539 เป็นระยะแรก เนื่องจากเป็นยุคสมัยที่เศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก จนมาถึง “จุดเปลี่ยนสำคัญ” คือ วิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 จากนั้นทำการศึกษาพัฒนาการทางเศรษฐกิจและความคิดของชนชั้นกลางหลังจากวิกฤตินั้นจนถึง พ.ศ. 2557 ที่ผู้วิจัยมองว่า เป็นช่วงเวลาที่เป็นประชาธิปไตยไม่คงเส้นคงวา เนื่องด้วยการรัฐประหารหลายครั้ง และปฏิเสธไม่ได้ว่ามีชนชั้นกลางเกี่ยวกับกับความเปราะบางออกจากประชาธิปไตยนั้นด้วย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กนกรัตน์ เลิศชูสกุล. (2560). พัฒนาการและพลวัตของขบวนการต่อต้านทักษิณ: จากขบวนการเสรีนิยมอันหลากหลายสู่ขบวนการอนุรักษ์นิยมเข้มข้น. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กฤษณา ทองใบใหญ่ (2563). *ชนชั้นกลาง นโยบายประชานิยม และการกลายเป็นประชาธิปไตย: แบบจำลองทางทฤษฎี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, คณะเศรษฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2551). *สายธารนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับการสื่อสารศึกษา*. ภาพพิมพ์.
- กาญจนาพร เขยอักษร. (2565). “คนดี” และ “ความดี” ในทางการเมืองไทย: การต่อสู้ทางความหมายทางการเมืองระหว่าง 2549 – 2557. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2548). *คนคอปขาวในระบบเศรษฐกิจการเมืองไทย*, ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บรรณาธิการ). *คนชั้นกลางในกระแสทุนนิยม*. เอดิชั่นเพรส.,.
- ธัญญ์ณภัทร์ เจริญพานิช. (2566). *มหาบุรุษแห่งชุมชนศีลธรรม : วัฒนธรรมอำนาจนิยมและอารมณ์เชิงวัฒนธรรมไทย*. สมมติ.
- ธร ปิตติล และชานนทร์ เตชะสนุทระวัฒน์. (2560). *การเติบโตและการหันหลังให้กลับประชาธิปไตยของคนชั้นกลางระดับบนในประเทศไทย*. รายงานวิจัยเสนอสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นฤมล นิ่มนวล (2559). *การเมืองในแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาของไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2503-2551*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ (2560). *ธรรมาธรรมะสงคราม ความรุนแรงเชิงศีลธรรม และอนารยะชัดขึ้น: การเมืองอัตลักษณ์ของ “คนดี” ในวิกฤต การเมืองไทย (2556-2557): รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์*. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2558). *ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน*. ฟาเดียวก้น.
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2536). *ทฤษฎีชนชั้นกลาง*. ใน สังคีต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ), *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย*. ศูนย์ศึกษา เศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2550). *รัฐประหาร – ประชาธิปไตยกับเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยประชานิยม*. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บรรณาธิการ), *ก้าว (ไม่) พ้นประชานิยม: แสวงหาประชาธิปไตย*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. (2546). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*. ซิลค์เวอร์ม บุคส์.

ธารินทร์ ตั่งสิทธิ์สมบูรณ์ และ นรชิต จิรภัทรธรรม

- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2536). บทบาทชนชั้นกลางในเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศเอเซียเน็กซ์และไทย: ข้อสังเกตเบื้องต้น. ใน สังคิต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ), *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย*. ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิทยา ว่องสกุล. (2551). *หลักคิดและบทเรียนยุทธศาสตร์ประชาชน*. ชุมศิลป์ธรรมดา.
- ภูริ พวงศ์เจริญ. (2563). *การเมืองการปกครองไทย: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ (พ.ศ. 2475 - 2540)*. คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ภูนิเราะย์ ยี่ดำ. (2565). *ชนชั้นกลางและประชาธิปไตย: มุมมองเชิงเปรียบเทียบประเทศไทยและฟิลิปปินส์*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรวิทย์ เจริญเลิศ. (2536). ชนชั้นกลางกับเหตุการณ์พฤษภาประชาคม : ฝ่ายประชาธิปไตยหรือรัฐปฏิการ? ใน สังคิต พิริยะรังสรรค์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บรรณาธิการ), *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย*. ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วสุชน รักษ์ประชาไท (2563). *พัฒนาการกลุ่มอนุรักษ์นิยมสุดขั้วในขบวนการต่อต้านทักษิณ*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สังคิต พิริยะรังสรรค์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ. (2536). *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. มูลนิธิฟรีดริชเอแบรท.
- อภิชาติ สถิตนิรามัย (2556). *รัฐไทยกับการปฏิรูปเศรษฐกิจ*. ฟาเดียวกัน.
- อภิชาติ สถิตนิรามัย, ยุกติ มุกดาวิจิตร และ นิติ ภาวครพันธ์. (2556). *ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- อภิชาติ สถิตนิรามัย และ อนุสรณ์ อุณโณ (2560). “การเมืองคนดี”: ความคิด ปฏิบัติการ และอัตลักษณ์ทางการเมืองของผู้สนับสนุน “ขบวนการเปลี่ยนแปลงประเทศไทย”. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อัสมา หวังกุลล่า. (2553). *บทบาททางการเมืองของชนชั้นกลางไทยในขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยภายใต้ระบอบทักษิณ*. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2536). *มือบมือถือ : ชนชั้นกลางและนักธุรกิจกับพัฒนาการประชาธิปไตย*. มติชน.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2552). *สองนคราประชาธิปไตย*. คบไฟ.

ภาษาอังกฤษ

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2006). *Economic origins of dictatorship and democracy*. Cambridge University Press.
- Acemoglu, D., Naidu, S., Restrepo, P., & Robinson, J. A. (2019). Democracy does cause growth. *Journal of Political Economy*, 127(1), 47-100.
- Althusser, L. (2014[1995]). *Ideology and ideological state apparatuses* (Goshgarian, G.M., Trans). Verso.
- Barro, R. J. (1996). *Determinants of economic growth: A cross-country empirical study*. NBER Working Paper No. w5698.
- Bellin, E. (2000). Contingent democrats: industrialists, labor, and democratization in late-developing countries. *World Politics*, 52(2), 175-205.
- Chen, J. (2013). *A middle class without democracy: Economic growth and the prospect for democratization in China*. Oxford University Press.
- Fukuyama, F. (2012). *The end of history and the last man*. Penguin Books.
- Grabb, E. G. (1980) Marxist categories and theories of class: The case of working-class authoritarianism. *The Pacific Sociological Review*, 23(4), 359-376
- Lipset, S. M. (1960). *Political man; the social bases of politics*. Doubleday.
- Moore, B., Jr. (1966). *Social origins of dictatorship and democracy: Lord and peasant in the making of the modern world*. Beacon Press.
- Norton, E. (2012). Illiberal democrats versus undemocratic liberals: The struggle over the future of Thailand's fragile democracy. *Asian Journal of Political Science*, 20(1), 46–69. <https://doi.org/10.1080/02185377.2012.673860>
- Plümper, T., & Martin, C. W. (2003). Democracy, government spending, and economic growth: A Political-Economic Explanation of the Barro-Effect, *Public Choice*, 117(1/2), 27-50.
- Schwarzmentel, J. (2015) *The routledge guidebook to Gramsci's prison notebook*. Routledge.
- Sidel, J. T. (2008). Social origins of dictatorship and democracy revisited: Colonial state and Chinese immigrant in the making of modern Southeast Asia. *Comparative Politics*, 40(2), 127–147.
- So, A.Y., & Xianjia, S. (2012). New middle class politics in China: The making of a quiet democratization? In Joseph Y.S. Cheng (ed.). *Whither China's democracy?*

Democratization in China since the Tiananmen incident. City University of Hong Kong Press.

Walker, A. (2012). *Thailand's political peasants: power in the modern rural economy.* University of Wisconsin Press.